

VU
ARCHEOLOGIJOS
KATEDRA

LIET/125

UDK 202.6(474.5)

I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai
(2. Medžioklės ir žvejybos įrankiai, ginklai)

E. Grigalavičienė

Šalia gausių darbo įrankių iš kaulo¹, randamų Lietuvos I tūkstantmečio pr. m. e. piliakalniuose, nedidelę grupę sudaro medžioklės ir žvejybos įrankiai, ginklai. Seniausi jų priklauso mezolito ir neolito laikotarpiams — VIII—II tūkstantmečiams pr. m. e. Tai žeberklai, meškerės kabliukai, strėlių antgaliai. Daugumos jų forma skiriasi nuo šios paskirties dirbinių, rastų ankstyvuosiuose Lietuvos piliakalniuose. Tačiau mezolito — neolito laikotarpių ir ankstyvųjų piliakalnių kaulinių dirbinių tipai yra tie patys.

1. Medžioklės ir žvejybos įrankiai

Šiai radinių grupei priskiriamos: a) strėlės, b) žeberklai, c) meškerės kabliukai. Medžioklės metu galėjo būti vartojami ir ginklai — durklai, ietigaliai.

a. Strėlės. Jų forma įvairi. Jos skiriasi nuo neolite paplitusių Lietuvoje kūgine viršūne antgalių ir plokščių antgalių abiem smailėjančiais galais². Negausią grupę sudaro Petrešiūnų ir Moškėnų (Rokiškio raj.) piliakalniuose rastos įtveriamosios strėlės rombinio piūvio plunksna³. Jų bendras ilgis — 8—10 cm, plunksnos ilgis 6,5—6, plotis 1,2—1,1 cm, įtveriamosios dalies ilgis apie 3,5 cm. Plunksnos plačiausioji vieta yra viduryje arba prie perėjimo į kotelį. Perėjimas į kotelį staigus arba laipsniškas (pav. 1:1—3).

Analogiškų strėlių rasta neolitiniuose Latvijos TSR paminkluose⁴, panašių — taip pat Latvijos ankstyvojo metalo laikotarpio Kivutkalno ir Vinakalno piliakalniuose⁵.

Kai kurios įtveriamosios strėliukės, rastos Moškėnų ir Petrešiūnų piliakalniuose, yra plokščios. Vienos jų turi nusmailintą lapelio arba rombo pa-

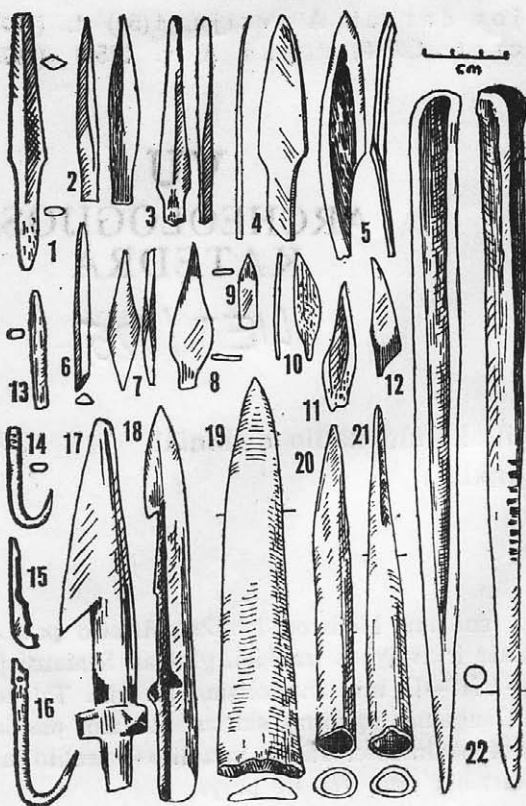
¹ E. Grigalavičienė, I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (1. Darbo įrankiai), Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija [toliau — MADA], 4(53) (1975).

² Lietuvos TSR archeologijos atlasas [toliau — LAA], 1, pav. 5: 3, 4, 8, V., 1974.

³ Kauno valstybinis istorijos muziejus (toliau — KVIM), 1500:57, 60, 61, 1501:242, 248.

⁴ Latvijas PSR archeologija [toliau — LA], lent. 4:6—8, Rīga, 1974.

⁵ LA, lent. 18:9, 15, 16.

1 pav. I tūkstantmečio pr. m.e. Lietuvos piliakalniuose rasti medžioklės ir žvejybos įrankiai, ginklai: 1–12 — strėlės (1, 2, 6–9 — Petrešiūnų, 3–5, 10?, 11?, 12? — Moškėnų piliakalniuose), 13–16 — meškėrės kabliukai (14–16 — Petrešiūnų, 13 — Moškėnų piliakalniuose), 17, 18 — žeberklai (17 — Vosgėlių, 18 — Bakšėnų piliakalniuose), 19–21 — ietigaliai (Moškėnų piliakalnyje), 22 — durklas (Moškėnų piliakalnyje)

vidalo plunksną (pav. 1:4, 7, 8, 10), kitos gana ilgos su išryškinta įtvara ir nusmailintu galu⁶. Dalis strėlių primityvios — pailgos skeltės su labiau ar mažiau ryškia įtvara (pav. 1:5, 11, 12)⁷.

Keletas nedidelių strėliukių, rastų Petrešiūnų piliakalnyje, yra plokščios, bukais galais, be įtvėriamosios dalies (pav. 1:9)⁸. Jos galėjo būti vartojamos kailinių žvėrelių medžioklei, kad nesudraskytų jų kailio.

b. **Žeberklai.** Tai medžioklės ir žvejybos įrankis.

Kaulo ir rago žeberklai Lietuvoje buvo vartoti dar mezolite. Seniausias žeberklo tipas Lietuvoje yra daugiadančiai žeberklai su retais, kiek lenktais danteliais. Jie žinomi vakarinėje bei pietinėje Pabaltijo dalyse. Mezolitui būdingi vienaeiliai žeberklai su smulkiais danteliais⁹. Be to, žinomi 7 žeberklai su įstatytais titnago ašmenimis (danteliais)¹⁰.

I tūkstantm. pr. m. e. Lietuvos piliakalniuose rasti 3 kaulo žeberklai būtent Moškėnų, Vosgėlių (Zarasų raj.) ir Bakšėnų (Kupiškio raj.) piliakalniuose (pav. 1:17, 18)¹¹. Jie padaryti iš storo vamzdinio kaulo, yra vienadančiai ir netoli kotelio turi ataugas.

⁶ KVIM, 1500:62, 183, 1501:218, 243, 291 ir kt.

⁷ KVIM, 1500:292, 1501:177 ir kt.

⁸ KVIM, 1500:69, 148, 149.

⁹ LAA, 1, 10, pav. 3:3, 7, 9, 13.

¹⁰ LAA, 1, pav. 3:2, 5, 8.

¹¹ KVIM, 1501:19, 1378:88; Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejus (toliau — LIEM), Bakšėnai (be Nr.).

Vienadančiai žeberklai tiriamuoju laikotarpiu plačiai buvo vartojami Estijos¹², Latvijos¹³ bei Vakarų Dvinos¹⁴ ir Okos aukštupių¹⁵ gyventojų. Lietuvoje rasti žeberklai yra artimiausi Latvijos Mukukalno¹⁶ piliakalnyje rastiesiems, datuojamiems I tūkstantm. pr. m. e.¹⁷.

Moškėnų bei Vosgėlių piliakalniai buvo gyvenami jau nuo I tūkstantm. pr. m. e. pradžios, ir žeberklas, rastas Vosgėlių piliakalnyje, dėl jo analogijos su Mukukalno žeberklu galėjo būti datuojamas I tūkstantm. pr. m. e. I puse. Bakšėnų žeberklas artimesnis I tūkstantm. pr. m. e. II pusės žeberklams. Iš žeberklo fragmento, rasto Moškėnų piliakalnyje, sunku nustatyti jo formą ir tiksliai datuoti.

c. Meškerės kabliukai. Seniausi Lietuvoje rasti 2 meškerės kabliukai — kaulinis ir raginis — priskiriami neolitui. Vienas jų yra 16,5 cm ilgio be dantelių, kitas su danteliais¹⁸.

I tūkstantm. pr. m. e. piliakalniuose rastųjų kaulo meškerės kabliukų forma pasikeitė nedaug. Lenkti meškerės kabliukai (keli sveiki ir vieno fragmentas) rasti Petrešiūnų piliakalnyje (pav. 1:14—16)¹⁹. Vienas analogiškas neaiškus fragmentas taip pat laikomas meškerės kabliuku. Jis lenkimo vietoje turi pragręžtą skylutę²⁰.

Tokių neolito laikotarpio meškerės kabliukų rasta Latvijoje Lubano ež.²¹ ir Vidurio Europoje²².

Rasti keli neaiškios paskirties smulkūs antgaliai nusmailintu galu (pav. 1:6, 13)²³. Atrodo, juos reikėtų sieti su žvejyba: surišus 2 antgalius, padaromas meškerės kabliukas.

Labai panašūs kauliniai dirbinukai, rasti Vakarų Lenkijoje, lūžitėnų kultūros anks-tyvojo geležies amžiaus Slupcų gyvenvietėje²⁴, yra laikomi meškerės kabliukais žuvims gaudyti.

¹² A. K. Вассар, Укрепленное поселение Асва на острове Сааремаа, Muistsed asulad ja linnused [toliau — Muistsed...], pav. 35:1, 3, 6, Tallinn, 1955.

¹³ Я. Граудонис, Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа, 90, Рига, 1967.

¹⁴ Я. В. Станкевич, Древнейшие укрепленные поселения в верхнем течении Западной Двины, Muistsed ..., lent. 20:3, 4.

¹⁵ И. Э. Горюнова, Этническая история Волго-Окского Междуречья, Материалы и исследования по археологии СССР, 94, 49, рис. 13:11, 12 (1961).

¹⁶ Я. Граудонис, указ. соч., табл. XIII:1—3, 8—10.

¹⁷ Там же, 91.

¹⁸ P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius, Lietuvos archeologijos bruožai, pav. 22:6, V., 1961; LAA, 1, 15, pav. 5:6.

¹⁹ KVIM, 1500:20, 21, 29.

²⁰ KVIM, 1500:29.

²¹ LA, lent. 4, 23.

²² Дж. Г. Д. Кларк, Доисторическая Европа, рис. 17:2, 18:12, М., 1953.

²³ KVIM, 1378:20, 1500:69, 77, 136, 139, 147, 247, 1501:172, 179, 222.

²⁴ T. Malinowski, Osadnictwo kultury lużyckiej wczesnej epoki żelaznej w Slupcy, Fontes archaeologici Posnanienses, 8/9, 32, 36, pav. 1—8, Poznań (1958).

2. Ginklai

Ginklų, pagamintų iš kaulo, rasta nedaug. Tai daugiausia durklai ir ietigaliai. Ginklai — įmoviniai kirviai, įmoviniai ietigaliai ir kt. — daugiausia buvo iš metalo, pradžioje iš žalvario, vėliau — geležies.

a. Durklai. Šiuo metu rastas tik vienas — Moškėnų piliakalnyje. Tai 25 cm ilgio smaigalys iš kieto vamzdinio kaulo. Jo dešinėje pusėje yra apie 10 skersinių įkirtimų (pav. 1:22)²⁵.

b. Ietigaliai. Šio laikotarpio kaulo ietigaliai skiriasi nuo Lietuvoje rastųjų paleolito laikotarpio įtveriamųjų šeivos tipo ir tribriaunių ietigalių²⁶. Jų forma yra artima žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus įmoviniams ietigaliams.

Moškėnų, Dūkšto (Ignalinos raj.), Velikuškių (Zarasų raj.) piliakalniuose rasta apie 10 ietigalių²⁷. Jie yra įmoviniai, 12—18 cm ilgio, pagaminti iš ilgo vamzdinio kaulo, nusklembus galą. Tuščiaviduris galas buvo panaudojamas kaip įmova (pav. 1:19—21). Kai kurie iš jų įmovose turėjo skylutes ietigaliui pritvirtinti prie koto.

Analogiškų ietigalių, datuojamų I tūkstantm. pr. m.e. viduriu ir II puse, rasta Latvijoje²⁸, Estijoje²⁹.

Lietuvos piliakalniuose rasti ietigaliai datuojami taip pat I tūkstantm. pr. m. e.

4. Išvados

1. I tūkstantmetyje pr. m. e. Lietuvoje dėl metalo trūkumo dar gausiai buvo gaminami kaulo ir rago medžioklės bei žvejybos įrankiai, ginklai.

2. Šio laikotarpio meškerės kabliukų, dalies strėlių, durklų forma yra beveik analogiška akmens amžiaus kaulo įrankiams, paplitusiems Lietuvos, Latvijos teritorijose ir gretimose srityse. Dalies kaulinių strėlių, žeberklų formos supaprastėjo, sumažėjo apdirbimo kruopštumas, dar kitų, pvz., įmovinių ietigalių, forma artima šiems dirbiniams iš metalo. Kaulas buvo apdirbamas metaliniais įrankiais.

3. Analogiškų randamiems Lietuvoje medžioklės bei žvejybos kaulo ir rago įrankių ir ginklų paplitimas kaimyninėje Latvijoje bei kiek tolimesnėse Estijos, Vakarų Dvinos ir Okos aukštupių srityse rodo vienodą šių teritorijų gyventojų ūkio lygį.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1974.XI.6

²⁵ KVIM, 1501:288.

²⁶ LAA, 1, pav. 3:4, 10.

²⁷ KVIM, 1500:249, 250, 251, 253 ir kt.; P. Tarasenko, Lietuvos piliakalniai, pav. 10:4, V., 1958; L. Krzywicki, Grodziska górno-litewskie, Grodzisko w Duksztach, Grodzisko w Warańcach, Pamiętnik fizyograficzny, 22, sk. V, 13—31, lent. IV:20, 22, 24 (1914).

²⁸ Я. Граудонис, указ. соч., 89, табл. XIV:12.

²⁹ H. Moora, Einige Ergebnisse der Burgbergforschung im Ostbaltikum, pav. 4:3, Suomen Museo, Helsinki, 1967.

**Костяные изделия из городищ Литвы I тысячелетия до н. э.
(2. Орудия охоты и рыболовства, оружие)**

Е. А. Григалавичене

Резюме

Недостаток железа был причиной дальнейшего употребления и производства в Литве в I тысячелетии до н. э. костяных и роговых орудий охоты, рыболовства, а также оружия. Большинство из них сохранили форму аналогичных изделий каменного века. Характерно, что форма орудий данной эпохи стала проще, изделия хуже обработаны, часть из них по форме близка металлическим изделиям.

Найдены наконечники стрел, рыболовные крючки, гарпуны, кинжалы, наконечники копий.

В Пятряшюнском и Мошкенском (Рокишский р-н) городищах найдены наконечники стрел ромбовидного сечения, плоские, в форме листика или ромба, и множество примитивных наконечников стрел — продолговатых, с более или менее выраженным наконечником, а также маленькие тупые наконечники стрел, предназначенные для охоты на мелких пушных зверей.

В Мошкенском, Восгельском (Зарасайский р-н), Башкенском (Купишский р-н) городищах найдены однозубые гарпуны с выступом у основания.

Рыболовные крючки найдены в Дукштаском (Игналинский р-н), Вяликушском (Зарасайский р-н) городищах.

Распространение аналогичных костяных орудий охоты и рыболовства, а также оружия на территории Литвы, Латвии и более отдаленных соседних областей — в Эстонии, в районах верхнего течения Западной Двины, Верхней Оки — свидетельствует об одинаковом уровне их хозяйства в исследуемую эпоху.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
6.XI.1974

**Bone wares from the hill-forts of Lithuania of the 1st millenium of B.C.
(2. Tools of hunting and fishery, arms)**

E. Grigalavičienė

Summary

In the 1st millenium of B.C. in Lithuania the lack of iron induced to the production of bone and horn wares. Arms, tools of hunting and fishery were produced together with bone adornments and tools of work. Their forms were appropriated from the forms of the stone age. It was characteristic that the forms of wares of that time were simple; they were more or less of accurate work; some forms were close to the forms of metal wares.

Arrows, fish-hooks, harpoons, which depended to the group of tools of hunting and fishery, and spearheads and daggers — to the group of arms were discovered there.

Arrows with hilt of a diamond-shaped plume as well as a lot of small primitive arrows were found in the hill-forts of Petrešiūnai and Moškėnai.

One-tooth harpoons with shoot near hilt (haft) were found in the hill-forts of Moškėnai and Vosgėliai, and crooked fish-hooks in the hill-fort of Petrešiūnai.

Daggers and spearheads were found in the hill-forts of Dūkštas, Moškėnai and Velikuškes.

The spreading of analogous arms, bone tools including tools of hunting and fishery shows the level of economy of the inhabitants of Lithuania as well as of the neighbouring territory of Latvia, Estonia, the regions of riverhead Dvina and Oka.

Institute of History
of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR

Received
November 6, 1974